

Kaže, da sta oba jugoslovanska zgodovinska voditelja v začetku sedemdesetih let vendarle spoznala zagate socialistične graditve, napredovanja in kompliciranje mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji. Zato sta se odločila za izdelavo ustave iz leta 1974, ki jasno afirmira načelo suverenosti jugoslovanskih narodov in republik in ima zgrajene tudi instrumente za takšno afirmacijo. Seveda pa se pred zgodovino in pred nas postavlja vprašanje, kako da sta kompleten ekonomski in družbeni sistem ter mednacionalne odnose postavila na temelj nekega utopema – svobodno združenega dela, ki potrebuje za svoje življenje, za svoj razmah še vedno pomoč in vodstvo subjektivnih političnih sil – to je Zveze komunistov. Sta imela kakšno drugo možnost? Sta že takrat lahko videla nekatere dileme, ki jih vidimo danes?

Te dileme so postale v jugoslovanski in slovenski družbi pereče zlasti sredi osemdesetih let in nanje so začeli iskati odgovore slovenski kulturni delavci; to se izraža v četrti njihovi pobudi, ki sem jo omenjal in ki je povzročila idejno konceptualno in politično aktivizacijo ter premik slovenske politike. Kolikšen je bil medsebojni vpliv in kolikšni so bili resnični bistveni konceptualni premiki, pa morejo odgovoriti druge družbene vede, ki se ukvarjajo s sinhronim dogajanjem: politologija, pravo, ekonomija, sociologija in socialna antropologija. Zato predajam štafeto njim.

Vprašanja nadaljnjega družbenega razvoja

Vladimir
Kavčič

Slovenska družba se je znašla na razvojni točki, ko mora oceniti doseženo stanje in se zavestno opredeliti, katerim razvojnim trendom bo sledila v prihodnje. Sedanjost se torej kaže kot razpotje razvojnih poti. Takšen položaj je v evropskih razmerjih nekaj izjemnega in celo anahronističnega, je posledica specifičnega družbenega razvoja Slovenije in Jugoslavije po drugi svetovni vojni, pogojen je s posebnostmi

narodnoosvobodilnega boja, iz katerega je Jugoslavija izšla kot trdno organizirana skupnost z (realno) socialistično usmeritvijo. Omenjena zgodovinska dejstva imajo globljo utemeljitev v razvojnem stanju jugoslovanske družbe v času med obema vojnama, družbena revolucija in narodnoosvobodilni boj sta bila obrambne narave, a tudi odgovor na tedanja družbena razmerja. Vprašanje razvoja Jugoslavije kot celote je posebno vprašanje, ki mu je treba posvetiti vso pozornost, razvojna vprašanja Slovenije so njegov del, vendar relativno samostojen del. Vrsto vprašanj si moramo zastaviti, da bi poiskali skupen odgovor, razjasniti si jih moramo sami pri sebi.

Slovenija ni bila v svoji zgodovini nikoli na tako visoki razvojni stopnji, kakor je zdaj. Svoj napredek si je zagotavljala v skupni jugoslovanski državi. Ob tem so se večkrat v bolj ali manj artikulirani obliki pojavljala tudi vprašanja njene lastne državnosti. Prehod narodov v nacijo, ki se konstituira v državo, se je pri večini evropskih narodov zgodil že v prejšnjih stoletjih. »Nezgodovinski« narodi so bili obsojeni, da izginejo z zgodovinske scene ali pa se, kot Slovenci, na njej pojavljajo z zakasnitvijo.

Ob razpadu Avstro-ogrske monarhije se je država Slovencev, Hrvatov

in Srbov prvič konstituirala, mesec dni je Slovenija preživela kot samostojna država. Nadaljnji politični razvoj je privedel do kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev in kasneje do unitaristične kraljevine Jugoslavije, ki je zaradi neizpolnjenih teženj v njej združenih narodov razpadla.

Nova, federativna Jugoslavija je nastala na avnojevskih načelih, ki so se pod Titovim vodstvom še desetletja po drugi svetovni vojni uresničevala tako, da so pomenila nadaljnjo afirmacijo narodov in narodnosti ter celo ustavnopravno in kulturno afirmacijo novih skupnosti (Makedonci, Muslimani).

Slovenija je v slovenski ustavi opredeljena kot država, vendar nam je razvoj zadnjih let pokazal, da je takšna opredelitev dokaj relativne narave, da je republiško državnost treba razumeti v določenem obsegu in v določenih zgodovinskih in družbenopolitičnih okoliščinah, da gre tako pri republikah kot pri federaciji za specifično državnopolitično tvorbo, ki kaže očitne tendence za nadaljnji razvoj in spreminjanje. To potrjuje sedanja ustavna reforma, ki očitno vodi še k nadaljnjim in bolj korenitim reformam, celo k novi ustavi, k ustavi za sodobno rabo. Razmišljanje o tretji (četrti ali peti) Jugoslaviji je že postalo legitimno in celo nujno.

Čas teče hitro in naša zavest o družbi se naglo spreminja. Začetke sedanje ustavne reforme je že mogoče oceniti kot nezadostne in z ustavnopravnega vidika tudi premalo strokovne. Jasnih predstav o tem, kaj vse bo treba spremeniti, ni bilo, mnogi akterji te reforme so celo delovali, kot da se ne more dogoditi nič bistvenega, da pomembnih sprememb sploh ne bo. Tem krogom je mogoče očitati pravni dogmatizem in pomanjkanje razvojnih konceptov, po katerih naj bi se razvijala jugoslovanska federacija. V letu dni ustavnih razprav se je izkazalo, da je dejansko stanje prav nasprotno. Nezadovoljstvo s sedanjo ureditvijo je skoraj splošno, okvirni koncepti nadaljnega razvoja pa zelo različni.

V Sloveniji se kot temeljno vprašanje nadaljnega ustavnopravnega razvoja pojavlja vprašanje nacionalne suverenosti in njenega uresničevanja v republiki Sloveniji in v državi Jugoslaviji.

O tem, kaj ta suverenost je, kako jo definirati, kako določiti vse njene razsežnosti in kako jo uresničevati, o tem ni jasnih predstav ne v strokovnih ne v političnih krogih. V časih relativnega materialnega izobilja so bila ta vprašanja pritajena in potisnjena pod rožnato preprogo jugoslovanskega samoupravnega socializma. Pravice posameznikov, narodnosti in narodnih držav oziroma republik so bile obstranskega pomena, individualna občutljivost zanje je bila neznatna. Javno razpoloženje je delovalo površinsko, večina je bila pripravljena žrtvovati marsikaj splošni blaginji, predvsem pravice drugih.

Zdaj se odpirajo znova in v izostreni obliki mnoga vprašanja, ki zadevajo pravice posameznika, državljana in občana, pravice narodnosti, ustavnopravni položaj republik in koncept skupne države.

Pričujoče razmišljanje ne izhaja iz nobenih apriornih postavk in ne ponuja nobenih, niti načelnih rešitev; razumljivo, da s takšnimi rešitvami sploh ne razpolaga.

Postavlja le vprašanja, spodbujati hoče razmišljanje in iskanje odgovorov, kakšna bo prihodnost naše družbe. Pri tem se omejuje le na tista vprašanja in na tiste segmente družbenega življenja, ki jih je mogoče (in jih je treba) oblikovati po demokratični poti, s sodelovanjem vseh polnopravnih državljanov.

V teoretičnem pogledu se zdi, da načelna suverenost kateregakoli naroda, in s tem tudi slovenskega, ni sporna. Omejena suverenost narodov in držav je tudi v sovjetski in v državah realnega socializma postala nevzdržna. Problemizacija služenja vojaškega roka zaradi ugovorov vesti, različna pojmovanja kazenskopравnih določb o verbalnem deliktu, a tudi na drugih področjih, različna kazenskopравna praksa, ki kaže na civilizacijske in etnične razlike različnih okolij v Jugoslaviji, dokazujejo, da Slovenija takšnih in podobnih vprašanj ne more razreševati samostojno. Odgovori, zakaj to ni mogoče, niso bili prepričljivi.

Sojenje pred vojaškim sodiščem v Ljubljani je pokazalo, da kljub načelnim ustavnopravnim rešitvam, ki so bile sprejete skupno, v jugoslovanski skupščini, obstajajo mnoge nejasnosti in marsikaj nedorečenega in da ista samoupravna podlaga omogoča različne rešitve. Seveda tudi take, ki ne ustrezajo demokratičnemu čutu sodobnega človeka, še posebej ne Slovincem.

Navkljub ustavnopravnim določbam, da so jeziki narodov enakopravni, niso bila v praksi ta določila nikoli uresničena. Razlogi praktičnega življenja so izoblikovali mnoge rešitve, ki pa so se v določenem kritičnem trenutku izkazale za nezadostne, neustrezne, celo nedemokratične, v načelu nesprejemljive.

V prenekaterem pogledu se je naš človek začel spraševati, kaj sploh smo in kaj hočemo, kaj je možno in kaj potrebno, do kod segajo naša prilagodljivost, razumevanje in spoštovanje drugih, kje se začne njihova obveznost, spoštovanje individualnosti naše civilizacijske in kulturne stopnje. Ta vprašanja so marsikdaj izgubila svoj polemični naboj in svojo ostrino, ko so se soočila s pravicami pripadnikov drugih narodov in narodnosti, ki živijo v Sloveniji. Prenekatero vprašanje njihovega življenja in dela pri nas ni rešeno, v površni logiki vsakdanjega življenja morebiti sploh ni bilo zastavljeno.

Pristojnost sodišč in tožilstev, celotnega represivnega sistema, skupaj s kompetencami policije in državne varnosti, vprašanja njihove organiziranosti in medsebojne povezanosti so lahko prišla v javnost šele na določeni stopnji demokratizacije, vendar so zdaj tu in terjajo odgovor. Vsi doktorji pravnih znanosti z vsemi svojimi katedrami in instituti v preteklosti niso mogli ali niso znali identificirati teh vprašanj, jih postaviti pred javnost in predlagati rešitve, ki bi bile demokratične in na nivoju sodobnih demokratičnih družbenih odnosov v svetu. Zdaj so ta vprašanja tu in je treba nanje odgovoriti.

Odgovoriti je mogoče tako ali drugače, lahko se skupaj in po demokratični poti odločimo za najbolj represivne metode in sisteme, toda vedeti moramo, zakaj in za kaj se odločamo, nič več se ni mogoče sprenevedati, da takih vprašanj ni ali da so že ustrezno rešena ali da naj jih namesto nas rešijo drugi. Razvojna stopnja, na kateri smo, zahteva vsaj jasen odgovor. Vedeti moramo, kdo za kaj odgovarja.

Ob ustavnih razpravah se je pokazalo, da je eden od temeljnih razlogov naše gospodarske in celotne družbene neučinkovitosti v obstoju in sistemu družbene lastnine. Ta »lastnina«, ki predstavlja lastno negacijo, daje navidezno legitimiteto tistim, ki z njo upravljajo, v hipotetičnem interesu delavskega razreda, v resnici pa z monopolom v revoluciji osvojene oblasti pomeni dejansko negacijo številnih gospodarskih zakonitosti. Izkazalo se je, da takšna, kot je, ne more biti v interesu nikogar, razen v inte-

resu birokracije, ki od nje živi, ker ne ohranja in ne plemeniti z delom ustvarjenih vrednosti in delovnemu človeku ne zagotavlja več niti minimalne socialne varnosti, perspektivno pa ga potiska v revščino.

Spričo takšnega sistema družbene lastnine tudi nekoč tradicionalna slovenska delavnost postaja pravljična kategorija, nesmiselna in celo absurдна, zgolj Sizifov posel, ki ne more zagotoviti materialno varne prihodnosti, še manj blaginje evropskih kvalitete.

Naj gre za suverenost naroda ali delavskega razreda, problem je enak in isti. Ne eden ne drugi pa tudi oba skupaj ne gospodarita s plodovi svojega dela.

Nacionalna suverenost nedvomno predpostavlja gospodarjenje z rezultati svojega dela. Vprašanja tega gospodarjenja so kompleksna in komplicirana, naši upravljalški mehanizmi se jih komaj začenjajo zavedati, kaj šele, da bi jih obvladovali. V sedanjosti niti posamezne postavke republiških in državnega proračuna niso do kraja razjasnjene in dostopne širši demokratični presoji.

A poleg proračunske obstaja vsaj trikrat tolikšna izvenproračunska bilanca federacije, o kateri javnost ne izve ničesar ali bore malo. Obstaja brez števila fondov in mehanizmov od občine, republike do federacije, v katerih se zbira in pretaka nacionalni dohodek, ne da bi javnost imela vpogled in pravico presoje. Kaj to pomeni, kakšni so rezultati, kakšne so posledice vseh teh brezštevilnih manipulacij in mahinacij z rezultati našega dela!

Zdravi družbeni odnosi ne morejo sloneti na mahinacijah in manipulacijah, temveč le na doslednem spoštovanju človekovega dela. V nasprotnem se začne družba razkrajati. Moralni razkroj ne more biti v interesu nobene skupnosti, pač pa se kaže že v mnogih segmentih naše družbe. O tem bi morali spregovoriti pravniki, sociologi, psihologi in psihiatri. Kaže se v samomarih, alkoholizmu, zmanjševanju rojstev, delovnih in prometnih nezgodah in še marsikje drugod.

Med vprašanja nacionalne suverenosti nedvomno sodi načrtovanje gospodarskega razvoja, zavestno opredeljevanje razvojnih tokov. Dosedanji razvoj je pokazal, da so splošne in skupne ideološke predpostavke dosegle svoj vrh, da so se izčrpale in za prihodnost niso več uporabne. Slovenija je industrializirana in onesnažena, kot da tu živi 10 milijonov ljudi. Takšen dosedanji razvoj, če je bil načrtovan in zanj kdo odgovarja, če je bil zavestno usmerjan, je bil del politike, ki je hotela državo hitro in neorgansko industrializirati, ponuditi delo industrijskim množicam, jih po hitri poti predelati v delavski razred, ki bi potrjeval legitimizacijo revolucionarne oblasti.

V vsakem primeru pa je naš dosedanji razvoj katastrofičen. Zapušča nam onesnažen zrak, onesnažene vode, propadajoče gozdove, uničeno obdelovalno zemljo in marsikje tudi že spremenjeno strukturo prebivalcev, kar perspektivno tudi že pomeni napoved socialnih pretresov in ogrožanje etnične identitete originarnih skupnosti.

Mnoge komponente dosedanjega industrijskega razvoja v Sloveniji so bile škodljive avtohtoni populaciji tega ozemlja in so ogrozile njen nadaljnji razvoj v skladu z naravnimi danostmi tega prostora. Ta razvoj je bil v prenekaterem pogledu v škodo prihajajočih generacij.

Načrti za izhod iz tega stanja obstajajo, to je pozitivno. Toda sedanje obveznosti našega gospodarstva ne omogočajo materialne podlage za

odpravljanje škodljivih posledic dosedanje industrializacije, ne materialne osnove za preoblikovanje, za posodabljanje našega gospodarstva. Delavci Slovenije ne odločajo o ustvarjenem družbenem proizvodu ne o svoji prihodnosti. Prenekateri znaki kažejo, da je zavest o naši lastni prihodnosti, o odgovornosti za to prihodnost, zelo šibka ali je sploh ni. Ni perspektive, ni obetov za prihodnost. Strah za prihodnost, strah pred prihodnostjo se vtihotaplja v našo podzavest. Nedvomno je to eden od razlogov za upadanje rojstev. Strah pred prihodnostjo odrivamo tako, da se ne menimo zanj. Ali to pomeni odpoved prihodnosti?

Druga plat istega vprašanja so migracije. Naša gospodarska politika bi morala biti naravnana tako, da bi dajala možnosti dela in ustreznega življenjskega standarda vsaj vsem tistim, ki se tukaj rodijo. Nekvalificirana delovna sila, ki mora zapustiti svoja avtohtona tla in se v našem okolju pogosto počuti kot v getu, ni rešitev za strukturna nesorazmerja v našem gospodarstvu. Zaposliti je treba najprej ljudi iz njihovega naravnega okolja, ker se s tem rešujejo tudi številni infrastrukturni problemi.

Doseljevanje popestri vsako okolje in mu daje nov kolorit, toda biti mora utemeljeno, ekonomsko in kulturno. Vsak prišlek je dolžan spoštovati okolje, v katerega prihaja, in mu je stalno priselitev omogočiti šele, ko je dokazal, da spoštuje tradicionalne vrednote okolice in da ta spoštuje njegove značilnosti.

Vsa našeta in še mnoga druga vprašanja bi si morali zastaviti in poiskati odgovore nanja, če mislimo s svojo prihodnostjo resno. Razmišljati bi morali o naših narojenih in privzgojenih značilnostih, opredeliti svoj stil življenja, ki bo v skladu z našim okoljem in ki bo omogočal normalen, čim manj konflikten razvoj v prihodnosti.

Razvoj, ki si ga trasira Evropa, namreč kaže na zavestno opredeljevanje in na zavestno spoštovanje vseh jezikov, vseh kultur, vseh etničnih skupnosti kot skupnega bogastva vsega kontinenta, kot njegova skupna identiteta, kot pogoj vsestranskega razvoja vseh, ob največjem možnem spoštovanju naravnih možnosti, ob kar najbolj odgovornem odnosu do tistih, ki bodo na tem prostoru živeli za nami.

Vse to so vprašanja, na katera bi morali imeti odgovor, ko bomo razmišljali o novi slovenski ustavi, ko se bomo v bližnji preteklosti znova odločali in znova opredeljevali, to pot na razvojni stopnji, ki bo višja od vseh dosedanjih, zgodovinskih, kako bomo uresničevali svojo suverenost. Kako v svoji republiki, kako v federaciji.